

УДК 27-788-055.1(477.83)
DOI: 10.24919/2312-2595.5/47.217792

Андрій ПАВЛИШИН

асистент кафедри історії, музеєзнавства та культурної спадщини,
Національний університет «Львівська політехніка», вул. Митрополита
Андрея, 3, 4-корпус, м. Львів, Україна, індекс 79016 (apavlyshyn@yahoo.de)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7127-2340>

Бібліографічний опис статті: Павлишин, А. (2020). Чоловічі монастирі Львівської єпархії у ранньомодерному суспільстві: релігійний аспект. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 5/47, 67–84. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.5/47.217792>.

ЧОЛОВІЧИ МОНАСТИРІ ЛЬВІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ У РАНЬМОДЕРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: РЕЛІГІЙНИЙ АСПЕКТ

Анотація. *Мета дослідження* – з'ясувати аспекти релігійної функції чоловічих чернечих спільнот Львівської єпархії (православної та унійної) у локальному середовищі у кінці XVI – першій чверті XVIII ст. **Методологія дослідження** ґрунтується на принципах історизму та міждисциплінарності. Використано також підходи, характерні для досліджень історії локальних соціальних груп. **Наукова новизна статті** полягає у спробі дослідження, із залученням маловідомих та неопублікованих джерел, релігійної функції монастирів на теренах Львівської єпархії. **Висновки.** До найважливіших аспектів релігійної діяльності чоловічих монастирів Львівської єпархії належала душпастирська праця, котра у досліджуваній період була ще мало поширеним явищем. Душпастирство ченців на парафіях ініціювали церковні ієрархи, або фундатори парафії, рідше – самі парафіяни. Важливою релігійною функцією чернечих спільнот були заупокійні богослужіння, котрі відправляли у монастирях на прохання вірних, вписаних у монастирські пом'яники. На прикладі пом'яника Підгородищенського

© Андрій Павлишин, 2020

монастиря можна ствердити, що невеликі обителі користувалися популярністю переважно у селян чи духовенства із довколишніх населених пунктів, меншою мірою – міщан чи шляхти. Важливу роль чернецтва у релігійній свідомості різних станів ранньомодерного суспільства підтверджують тестаментові записи на користь монастирів. Помітну роль при їх укладанні відіграла особиста релігійність конкретних осіб. Шляхта і міщани часто обирали обителі за місце свого останнього спочинку. Визначальним у цьому виборі були як родинні пов'язання з обителями, так і особиста релігійність. Помітне місце у релігійній свідомості тогочасного соціуму відігравали щорічні «праздники» (престольні свята монастирів), у котрих численно брали участь представники усіх станів тогочасного суспільства.

Ключові слова: чоловічі монастирі; Львівська єпархія; історія церкви; ранньомодерний період; суспільство.

Andriy PAVLYSHYN

Assistant, Department of History, Museum Studies and Cultural Heritage, Lviv Polytechnic National University, 5 Mytropol'ya Andreia Str., Building, 4, Lviv, Ukraine, postal code 79016 (apavlyshyn@yahoo.de)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7127-2340>

To cite this article: Pavlyshyn, A. (2020). Cholovichi monastiri Lvivskoi yeparkhii u rannomodernomu suspilstvi: relihiinyi aspekt [Male monasteries of the Eparchy of Lviv in early modern society: religious aspect]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 5/47, 67–84. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.5/47.217792> [in Ukrainian].

MALE MONASTERIES OF THE EPARCHY OF LVIV IN EARLY MODERN SOCIETY: RELIGIOUS ASPECT

Summary. *The purpose of the research is to find out aspects of the religious function of male monastic communities of the Eparchy of Lviv (Orthodox and Union) in the local environment at the end of the XVI – first quarter of the XVIII century. The methodology of the research is based on the principles of historicism, interdisciplinarity. Methods inherent for the study history of local social groups are used. The*

scientific novelty is in an attempt to study the religious function of monasteries in the Eparchy of Lviv, with the involvement of little-known and unpublished sources. **Conclusions:** among the most important aspects of religious activity of the monasteries of the Eparchy of Lviv was pastoral work, which was uncommon during the period under study. The pastorate of monks in parishes was initiated by church hierarchs or the founders of the parish, less often by the parishioners themselves. An important religious function of monastic communities was funeral services, which were held in monasteries at the request of the faithful inscribed in commemoration books. On the example of Pidhorodyshche monastery commemoration book, it can be stated that small monasteries were popular mainly with peasants or clergy from nearby settlements, to a lesser extent with burghers or gentry. The important role of monasticism in the religious consciousness of various classes of early modern society is confirmed by testamentary gifts in wills for monasteries. The personal religiosity of specific individuals played a significant role in their making. The nobility and burghers often chose monasteries as the place of their burial. Both family ties to monasteries and personal religiosity were decisive in this choice. An important place in the religious consciousness of the society of that time played the celebration in the honour of the monastery patron with the representatives of all classes of the society of that time taking part in it.

Key words: monasteries; Lviv eparchy; church history; early modern period; society.

Постановка проблеми. У період середньовіччя та ранньомодерного часу чернецтво, незважаючи на закритість своєї спільноти, мало значний вплив на тогочасне суспільство. Монастирі відігравали важливу роль у культурі й економіці, зокрема локальних спільнот, залишаючись при цьому провідною ланкою організаційної структури церкви. Парадоксально, однак власне релігійна функція монастирів залишається ще досить мало дослідженою, зокрема на теренах однієї із найбільших єпархій Київської митрополії – Львівської.

Аналіз останніх досліджень. Студії над історією чернецтва впродовж останніх років свідчать про значне зацікавлення цією тематикою. Окрім досліджень, що стосуються історії окремих монастирів (Слободян, 2014; Lorens, 2016), постатей (Стецик, 2020) чи явищ (Альмес, 2017) східної чернечої традиції, з'явилися праці, які охоплюють різносторонній розвиток чернецтва

на території єпархій Київської митрополії: Луцько-Острозької (Горін, 2013), Перемишльської (Стецик, 2014); активізувалася публікація джерел щодо цієї тематики (Когутяк, 2015). Значний поступ відбувся й у царині дослідження східного жіночого чернецтва Львівської і Перемишльської єпархії (Дух, 2017). Водночас ще недостатньо досліджені питання, пов'язані зі з'ясуванням місця і ролі чернечих спільнот Львівської єпархії (православних та унійних) у релігійній свідомості ранньомодерного суспільства.

Мета публікації – із залученням маловідомих та неопублікованих джерел дослідити аспекти релігійної функції чернечих спільнот Львівської єпархії (православної та унійної) у локальному середовищі у кінці XVI – першій чверті XVIII ст.

Виклад основного матеріалу. Одним із головних аспектів релігійної функції монастирів у локальному середовищі було душпастирство. У східній традиції, однак, монастир розглядався, передовсім як місце спасіння власної душі, і тому духовна опіка ченців вкрай рідко поширювалася поза обителі. Такий спосіб розуміння чернечого служіння виник ще у перших віках християнства, й хоча не був офіційно затверджений постановами соборів (Никодим, 1911, с. 337–338), однак зберігався у Православній церкві, зокрема й у Київській митрополії, упродовж наступних століть. Проте з різних причин у кін. XVI–XVII ст. цю традицію починають порушувати, і ченців усе частіше залучають до парафіяльного служіння. Одним із перших таких випадків на теренах Львівського єпископства стало призначення королем Владиславом IV (1595–1648) у 1634 р. на прохання Львівського Ставропігійського братства ченців священниками Успенської церкви у Львові. Цьому передував конфлікт братства зі священником Василем Боярським, якого братчики запідозрили в симпатіях до Унійної церкви. Відтоді і аж до 1764 р. в Успенській церкві священниками були монахи, яких братчики вважали ревнішими «захисниками давнього благочестя» (Мицько, 1996, с. 13). Інший цікавий приклад – події довкола церкви Різдва Христового у Жовкві. На початку 90-х рр. XVII ст., після смерті дружини парох згаданої церкви о. Лозинський одружився вдруге, за що був усунений з парафії єпископом Йосифом (Шумлянським). Владика призначив на вакантне місце ченців, які й започаткували чоловічий монастир у Жовкві (ЛННБУ, ф. 3, спр. 366, арк. 5), водночас

виконуючи душпастирські функції у парафії. У цьому випадку єпископ не лише подбав про відповідних кандидатів для церкви у місті, яке часто відвідував король Ян III (1674–1696), але у такий спосіб заопікувався ченцями, які разом із митрополитом сучавським Досифеєм (Баріле) (1671–1693) перебували у Жовкві. Відновлюючи у 1722 р. монастир при кафедральному соборі св. Трійці у Кам'янці-Подільському, єпископові Атанасію (Шептицькому) (1715–1746), очевидно, йшлося не лише про душпастирську опіку над парафією, але передовсім про виконання настоятелем важливих адміністративних функцій кам'янецького офіціала (Сыцинский, 1891, с. 95). З волі фундаторів монахи заопікувалися парафіями у Бучачі (Barącz, 1882, s. 111–112) і Тисмениці (Barącz, 1855, s. 226).

Подібно, як у містах, ченці виконували душпастирські обов'язки і у деяких селах. Найдавнішою згадкою про це є надання під опіку ченців парафії Богоявлення Господнього у с. Шоломия князем Костянтином Василем Острозьким (1526–1608) у 1596 р. Після смерті місцевого священника у церкві майже рік не відбувалися богослужіння, і на прохання місцевих мешканців власник села – князь дозволив передати церкву під опіку ченців (НМЛ, Ркл-24, с. 617). Подібно на місці дворів священників були засновані монастирі у Віціні та Пацикові. У Віціні ченці оселилися у 90-х рр. XVII ст. на парафіяльних землях завдяки сприянню унівського архімандрита Варлаама (Шептицького) та єпископа Йосифа (Шумлянського) і з дозволу власників маєтку – Собеських (ЛННБУ, ф. 3, спр. 83, арк. 32). Монастир у Пацикові заснував власник маєтку – війський Галицької землі Андрій Жураковський (ЛННБУ, ф. 77, спр. 129, арк. 2). Також на місці згорілої під час нападу кримських татар парафіяльної церкви за ініціативи місцевих мешканців і єпископа Йосифа (Шумлянського) постала чернеча спільнота у Голубиці, підпорядкована Підгорецькому монастирю (НМЛ, Ркл-23, арк. 110–111 зв.). У 1708 р. суддя Подільської землі Лаврентій Пепловський заснував монастир у своєму маєтку в Маліївцях на Поділлі. Пепловський оселив монахів при парафіяльному храмі, що через спустошення Поділля занепав, надавши ченцям відповідні землі для утримання (Сыцинский, 1891, с. 116). Із вищенаведених прикладів помітно, що кожен із випадків заміни білого духовенства ченцями характеризується своїми специ-

фічними умовами. Ініціювали такі зміни переважно єпископи або фундатори парафії, рідше – самі парафіяни.

Розташування монастирів поруч населених пунктів часом призводило до непорозумінь між чорним і білим духовенством, оскільки траплялися випадки, коли вірні оминали своїх парафіяльних священників і зверталися до ченців для заспокоєння своїх релігійних потреб. Подібні ситуації викликали протест білого духовенства, і справи завершувалися навіть у суді. Власне такий випадок спонукав у 1727 р. о. Олексія із с. Крехів звернутися до єпископського суду зі скаргою на ігумена Крехівського монастиря і ченців, які «посягають на юрисдикцію [його]: здійснюють тайнства серед парафіян, ховають поруч монастиря і їхні записи [за заповітом] собі забирають...» (НМЛ, Ркл-60, арк. 53–54; НМЛ, Ркл-176, арк. 280 зв.–281). Подібні конфлікти зафіксовано і в інших місцевостях Львівської єпархії, зокрема Шоломії Бібрецького намісництва (НМЛ, Ркл-151, с. 13–14) чи П'ятничанах Скальського намісництва (НМЛ, Ркл-175, арк. 262).

Одним із головних завдань ченців, окрім турботи про порятунок власної душі, була постійна молитва за «живих та померлих». У свідомості вірних молитва монахів як богопосвячених осіб була досконалішою й більш дієвою. Те, що записи шляхти, міщан та селян на користь монастирів в обмін за молитви (богослужіння) були поширеним явищем для ранньомодерної доби, підтверджують пом'яники (синодики). До нас дійшло щонайменше 11 пом'яників обителів Львівської єпархії. Вони містять імена засновників та добродіїв монастиря – тих, хто відіграв особливу роль у його функціонуванні. У монастирські пом'яники записували свої імена й вірні, що відвідували монастир під час паломництв. Дослідження цих книг допомагають проаналізувати вплив монастирів на релігійність соціуму. На їхній основі можна зробити висновок, які соціальні групи найчастіше відвідували монастир та наскільки далеко сягали впливи обителів на довколишні терени. Типовим прикладом такого документа є пом'яник Підгородищенського монастиря. Створений на основі давніших записів, у 1698 р. рукопис містить 108 записів за 1654–1748 рр. (ЛННБУ, ф. 3, спр. 1300). У таблиці 1 подано результати аналізу станового походження осіб, які записали свої імена у Підгородищенський пом'яник.

**Таблиця 1. Станове походження осіб
записаних у Підгородищенський пом'яник**

Суспільний стан	Шляхта	Духовенство		Міщани	Селяни	Невстановлено	Разом
		Чорне	Біле				
Кількість записів	6	18	7	10	65	2	108
		25					
%	6	17	6	9	60	2	100
		23					

Джерельна підстава: ЛННБУ, ф. 3, спр. 1300

Як виникає з таблиці, монастир в основному задовольняв духовні потреби селян (60 % від загальної кількості записів) та духовенства (23 % записів, з яких 17 % – записи ченців, а 6 % – білого духовенства). Слід наголосити, що з 18 чернечих записів, лише вісім належать ченцям з інших монастирів, решта – записи місцевих ігуменів та монахів. Рідше Підгородищенський монастир відвідували міщани (9 % записів) та шляхта (6 %), що було обумовлено його розташуванням. Монастир знаходився за 25 км на південний схід від Львова та за 10 км на північ від міста Бібрка. З півночі, заходу та півдня він межував із селами, а на схід від монастиря простягся лісистий хребет Гологір. Цікавим є перелік місцевостей, з яких прибували вірні, які вписалися у пом'яник. У джерелі згадано 37 населених пунктів: 5 міст, 31 село та сам Підгородищенський монастир. Із вищезгаданого числа (37), 31 населений пункт розміщувався у радіусі 30 км від монастиря, а ще шість були більш віддаленими (найдалі від монастиря – за бл. 150 км були розташовані Баболоки у Волинському воєводстві) (ЛННБУ, ф. 3, спр. 1300, арк. 59). Більшість записів походили із сіл та містечок поблизу монастиря: Бібрки (8) та Підгородища (7). Значна кількість записів (Львів – 6, Підберізці – 7) походить з населених пунктів дещо віддалених від монастиря. Монастир був особливо шанований серед жителів села Підберізці. Про це свідчить той факт, що, окрім вищезазначених записів у пам'янику, зафіксовано також дарування у 1688 р. жителями богослужбової

книги монастирю (Петрушевич, 1874, с. 220). Звичайно, дані, що містять пом'яники з різних причин, не є вичерпними, але вони свідчать про те, що монастир відіграв важливу роль у релігійному житті вірних, особливо тих, які проживали в найближчих селах та містах.

Записи пом'яників певною мірою вказують на його місце в «ієрархії» обителів єпархії: що більшим був монастир – то більше записів осіб містив його пом'яник. На основі аналізу збережених пам'яток можна зробити висновок, що більшість монастирів Львівської єпархії (переважно невеликі чернечі осередки) були репрезентативними лише для своєї околиці, а їхній релігійний вплив охоплював територію від кількох до кількох десятків кілометрів. Значніші чернечі осередки (Скит Манявський, Крехівський, Унівський, львівські монастирі св. Онуфрія та св. Юрія та ін.) були більш відомими і їх відвідували вірні з усієї Львівської єпархії, а також інших регіонів та навіть країн. Зокрема, Скит Манявський відвідували паломники з Молдавського князівства і Московського царства, він володів маєтками на Буковині та в Молдавії (Когутяк, 2015, с. 56–58, 70–71). Популярність Угорницького монастиря серед молдавської знаті підтверджує його пом'яник, де досить багато записів шляхти з цього князівства (ЛІННБУ, ф. 77, оп. 1, спр. 103).

Про особливе місце монастирів у релігійному житті шляхти і міщан Руського і Подільського воєводств свідчать також згадки про них у заповітах. Як і у випадку пом'яників, особи, які укладали заповіт, записували ченцям гроші чи майно взамін за молитви й богослужіння за спасіння їхньої душі. Звичай записувати гроші чи майно церквам і монастирям був тісно пов'язаний з есхатологічними уявленнями людей ранньомодерної доби, хоча така практика сягає Середньовіччя. Незважаючи на поступову секуляризацію європейського суспільства, пов'язану з появою протестантизму та модернізацією суспільних уявлень і практик, в традиціоналістичних середовищах Львівської єпархії моління за душі померлих і в XVII–XVIII ст. залишилося засобом осягнення «вічного життя» (Вінниченко, 2010, с. 51–65).

Найщедрішими у своїх дарунках для монастирів у заповітах були, природно, представники найбагатшого стану – шляхти. Київський воєвода Іван Виговський у своєму заповіті 1664 р. за

поховання у Великому скиті (Скиті Манявському) і молитви ченців за його душу, заповів цьому монастирю 2 000 зл. та срібний посуд для виготовлення літургійної чаші. Тим же заповітом Іван Виговський записав 300 зл. щорічно зі своїх маєтків монастиреві, у якому буде доживати віку його мати (Когутяк, 2015, с. 62–66). Дружина Івана Виговського – Олена Стеткевич – у своєму заповіті обдарувала Скит Манявський 1 000 зл., а також виділила по 30 зл. шпиталям у Скиті Манявському та Львові, а також по 10 зл. шпиталям у Руді, Жидачеві та Стрию. Вона ж записала 500 зл. Кутейнському монастирю (Білорусь), заснованому її предками (Когутяк, 2015, с. 66–69).

Як слушно зауважують дослідники шляхетських заповітів, суспільний статус і, відповідно, заможність заповідача не обов'язково гарантували більші пожертви на церкву. Інколи середньо заможна, й навіть дрібна шляхта могли жертвувати монастирям значні кошти. Наприклад, представник дрібної шляхти Василь Загвойський у 1676 р. в заповіті зазначив, що заповідає «отцями духовними скитськими, при їхньому святому місці, де б [його] смерть не застала поховати» і за це записує їм 1 000 зл. (Когутяк, 2015, с. 96). Записи у заповітах залежали також значною мірою від особистої релігійності особи. Заповіт жидачівського мечника Павла Шумлянського є яскравим прикладом типового шляхтича того часу, релігійність якого спонукала його роздати 10 000 зл. церквам та монастирям. У таблиці 2 подано перелік релігійних інституцій, обдарованих Шумлянським. Цікаво, що шляхтич, окрім унійних храмів у своїх маєтках, обдарував також римо-католицькі, унійні й православні монастирі.

Монастирі відігравали важливу роль і у релігійній свідомості міщан, які, як і шляхта, згадували їх у своїх заповітах разом із міськими храмами. У 1658 р. вдова Стефана Гнатковського, жовківська міщанка Марина заповіла гроші Крехівському монастирю (300 зл.), міській церкві Різдва Христового (300 зл.) і передміській церкві св. Трійці (200 зл.) (НБЛНУ, спр. 602/III, арк. 93–93 зв.). У 1661 р., згідно з останньою волею львівської міщанки Пелагії Лянгишової (Курилович), 100 зл. отримав монастир св. Онуфрія у Львові (ЦЦА України у Львові, ф. 52, оп. 2, спр. 70, с. 889–896). На особливу увагу заслуговує заповіт з 1715 р. Анни Петрової

Таблиця 2. Грошові дарування релігійним інституціям здійснені Павлом Шумлянським у своєму заповіті (1721)

Релігійна або добродійна інституція		Місцевість	Сума (злотих)
Римо-католицькі монастирі	Домініканці	Тисмениця	1000
		Галич	1000
		Коломия	500
	Тринітарії	Станіславів	500
	Єзуїти	Станіславів	500
	Францисканці	Галич	200
Православні і унійні монастирі		Скит Манявський	800
		Крехів	500
		Лядське	500
		Угорники	400
		Погоня	400
		Товмачик	400
Церкви		Львів (св. Юрія)	500
		Львів (Успення)	500
		Лядське	200
		Боків	200
		Джурків	200
		Шумляни	100
		Галицьке передмістя Львова	100
Шпиталі		Львів (Успення)	500
		Тисмениця	
		Станіславів	

Джерельна підстава: Когутяк, 2015, с. 137–138

Вайдовичової, яка мешкала перед Краківською брамою у Львові. Він цікавий не лише з огляду на різноманітність церковних установ обдарованих жертводавцем: собор св. Юрія у Львові та чотири монастирі – три чоловічі (Скит, Крехів, Теревовля) та один жіночий (Яворів), а й їхнім розташуванням. Якщо Крехівський та Яворівський монастирі були відносно близько до Львова (відповідно 40 км та 50 км), то монастирі Теревовлянський та Скит розташовувалися значно далі (170 км та 180 км відповідно) (НМЛ,

Ркл-60, арк. 30). Пожертвування для настільки віддалених монастирів можна пояснити пієтетом покійної до згаданих обителів. Цитований заповіт також ілюструє певний умовний поділ монастирів на чернечі осередки, що користувалися повагою серед вірних цілої єпархії і обителі місцевого значення.

Багато заповітів ранньомодерної доби містять прохання про здійснення поховання у монастирях. Важко однозначно відповісти на питання, що визначало вибір монастиря як останнього місця спочинку, зокрема, коли йдеться про осіб шляхетського походження. Шляхтичів зазвичай ховали у храмах, заснованих чи обдарованих їхніми предками або ними самими, що були у родових маєтках (Czapliński & Długosz, 1976, s. 217). Іноді навіть єпископів, з огляду на їхнє шляхетське походження, ховали не у кафедральних соборах, а у власних маєтках, як у випадку зі львівським православним владикою Єремією (Тессаровським) (1607–1641) (Кметь, 2001, с. 77). У ранньомодерну добу поховання шляхтичів у монастирях були досить поширеним явищем, особливо у випадку заснованих (обдарованих) ними обителів. З одного боку, тут важливу роль відігравала воля самого засновника. З іншого – це було вираженням вдячності ченців щодо фундатора обителі, а також спонукало до подальших контактів із родиною покійного для пошуку нових благодійників у їхньому оточенні. Окрім фундаторів та представників їхніх родин, у монастирях також траплялися поховання інших осіб шляхетського походження, не причетних до заснування обителі. Прикладом, який ілюструє таку ситуацію і допомагає зрозуміти причини, що спонукали шляхтичів обирати монастирі на місце поховання, є подружжя Євстахія та Анни Шумлянських – батьків єпископа Йосифа (Шумлянського). У заповіті єпископа згадується, що його батько Євстахій Шумлянський був похований у Гошівському монастирі, а мати – Анна Гошовська у Скиті Манявському (Петрушевич, 1868, с. 41). Євстахій Шумлянський своїм коштом відновив Гошівський монастир, тому не дивно, що його згодом там поховали. Важче натомість встановити, чому мати єпископа була похована не поруч з чоловіком, а далеко від родинного гнізда. Можливо, її рішення пов'язане із особистою релігійністю і авторитетом монастиря, який вона обрала за місце свого поховання.

Заповіти є доволі однотипними документами і у них доволі рідко трапляються пояснення мотивів вибору останнього місця спочинку. Один із нечисленних винятків – заповіт шляхтича Теодора Жураковського, який заповів 400 зл. Скитові Манявському з умовою, аби його поховали у цьому монастирі і відправляли богослужіння за його упокій, дружини та батьків (Когутяк, 2015, с. 136). У заповіті підкреслено, що Жураковський вирішив укласти документ після похорону сусіда-шляхтича, який відправляли ченці Скиту Манявського, що, очевидно, зробило на нього велике враження. Ще один цікавий приклад – це заповіт шляхтича Томи Тур'янського. Він заповів Золочівському (Межитирському) монастирю св. Трійці 1 000 зл. на трьох дворищах у с. Нище Зборовського ключа. У заповіті наведено причини такого рішення: відсутність спадкоємця і близьких родичів, які б піклувались про його дружину та майно після його смерті. Також акцентовано на відсутності особи, яка подбала б про його душу. З огляду на це Тур'янський надав гроші монастирю в обмін на поховання, щорічні дванадцять богослужінь за його душу та опіку над його дружиною (ЦДІА України у Львові, ф. 684, оп. 1, спр. 1854, с. 18).

Місцем останнього спочинку часто обирали монастирі і міщани. У заповіті від 1697 р. львівський міщанин Петро Кунашович (Кунашак) висловив волю, щоб його тіло було поховане у монастирі св. Івана Богослова, за що обитель мала отримати 300 зл., а його ігумен – додатково 100 зл. Кунашович обдаровував й інші монастирі та церкви. Монастирі Крехівський та Львівський св. Юрія отримали від нього по 100 зл., св. Онуфрія – 20 зл., а Успенська церква – 60 зл. Він також заповів по 10 зл. всім церквам розташованим на львівських передмістях та по 1 дукатові священникам за молитву (Łoziński, 1902, s. 371). Про авторитет ченців у локальному середовищі свідчить також те, що їх запрошували разом з білим духовенством на похорони міщан. У заповіті львівської міщанки Ференцової (2.03.1611) були передбачені спеціальні кошти для «отців Воскресенського і Миколаївського (парафіяльних священників) та монастирських» (ЦДІА України у Львові, ф. 9, оп. 1, спр. 365, с. 1560–63).

З часом великі чернечі осередки перетворювалися на справжні некрополії шляхетських і міщанських родин. Наприклад, у Скиті Манявському, окрім вже згаданих Виговських, спочивали чис-

ленні представники родин: Жураковських, Гошовських, Шумлянських, Загвойських, Грабовецьких та ін. В Унівському монастирі знайшли вічний спокій: мати королеви Софії (1405–1461) княгиня Олександра Гольшанська (+1426), опікун монастиря Олександр Ванько Лагодовський (+1574), єпископ Гедеон (Балабан) (1576–1607), архімандрит Ісає (Сулятицький) (+1637) (Мицько, 1998, с. 13, 50), єпископ Арсеній (Желиборський) (1641–1663) (Дух, 2017, с. 544–545) та ін. Багато львівських міщан своїм останнім місцем спочинку обирали кладовище монастиря св. Онуфрія, де, зокрема був похований друкар Іван Федорович (1510–1583) (Кметь, 1998, с. 15). У Крехівському монастирі спочивали представники родини львівських міщан Красовських: Миколай (+1686), його син Андрій (бл. +1703) і донька Анна (+1717) (Шкраб'юк, 2002, с. 58–59).

Важливе місце у релігійній свідомості вірних відігравали щорічні «празники» (престольні свята монастирів) – свята на честь покровителя чернечої громади. Зазвичай на них збиралися мешканці довколишніх сіл і містечок, а також біле духовенство. Часто, особливо у більших монастирях, такі свята супроводжували ярмарки. У Львівській єпархії одним з найвідоміших були святкування престольного празника в Унівському монастирі на свято Успіння Пресвятої Богородиці. У 1630 р. на урочистості у монастирі зібралися близько 1000 селян та міщан, а також багато шляхти. Значення цього чернечого осередку для локального середовища ілюструє присутність на святі Федора Орловича, який, «врятувавшись з турецьких галер, сюди прийшов на знак вдячності за звільнення» (Мицько, 1998, с. 28). Окрім Унівського монастиря, великими празниками були відомі монастирі: Крехівський, Теробовлянський, Львівський св. Юрія, Скит Манявський та ін.

Висновки. Підсумовуючи варто зазначити, що чоловічі монастирі Львівської єпархії відіграли важливу роль у релігійному житті локальних спільнот у ранньомодерний період. До найважливіших аспектів їхньої релігійної діяльності належала душпастирська праця, котра у згаданий період була ще мало поширеним явищем. Ініціатива про заміну білого духовенства ченцями на конкретних парафіях переважно належала єпископу, або фундаторам парафії, рідше – самим парафіянам. Ще однією важливою функцією були заупокійні богослужіння, котрі відправляли у

монастирях на прохання вірних, вписаних у монастирські пом'яники. На прикладі пом'яника Підгородищенського монастиря можна ствердити, що невеликі обителі користувалася пітетом переважно серед селян чи духовенства, котрі жили у довколишніх населених пунктах, меншою мірою – серед міщан чи шляхти. У просторовому вимірі релігійний вплив на вірних невеликих чернечих спільнот сягав на найближчу околицю (20–30 км). Чернецтво відіграло важливу роль у релігійній свідомості різних станів ранньомодерного суспільства, доказом чого є тестаментові записи на користь монастирів. Найщедрішою у своїх заповітах щодо ченців була шляхта, меншою мірою – міщанство. Помітну роль у цьому випадку відіграла особиста релігійність конкретних осіб. Шляхта і міщани часто обирали обителі за місце останнього спочинку. Визначальним у цьому виборі були як родинні пов'язання з обителями, так і особиста релігійність. Важливе місце у релігійній свідомості соціуму того часу відігравали й щорічні «празники» (престольні свята монастирів), у котрих численно брали участь представники усіх станів тогочасного суспільства.

Перспективним напрямом подальшого дослідження проблеми є вивчення монастирів Львівської єпархії, як осередків культу святих і чудотворних ікон, зокрема місцево шанованих.

Джерела та література

- Альмес, І.** (2017). *Lectio Orthodoxorum*: Книжкові зібрання православних монастирів Львівської єпархії наприкінці XVI – у XVII ст. *Київська Академія*, 14, 115–149.
- Вінниченко, О.** (2010). Побожні записи і порятунок душі в ментальності ранньомодерної людини (на матеріялах шляхетських заповітів пер. пол. XVIII ст.). *Наукові записки УКУ. Історія*, 1, 51–65.
- Горін, С.** (2013). *Монастирі Луцько-Острозької єпархії кінця XV – середини XVII ст.: функціонування і місце у волинському соціумі*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
- Дух, О.** (2017). *Превелебні панни: Жіночі чернечі спільноти Львівської та Перемишльської єпархій у ранньомодерний період*. Львів: Видавництво УКУ.
- Кметь, В.** (2001). Львівський єпископ Єремія (Тисаровський) у «Життеписах» сучасника. *Наукові зошити Історичного факультету Львівського державного університету*, 4, 69–79.

- Кметь, В.** (1998). Монастир св. Онуфрія Великого у Львові. *Над Бугом і Нарвою*, 3–4, 12–16.
- Когутяк, М.** (Ред.). (2015). *Великий Скит у документах і матеріалах XVII–XXI ст.* (Т. 1–3; Т. 2). Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів.
- ЛННБУ – Львівська національна наукова бібліотека України ім. Василя Стефаника.
- Мицько, І.** (1996). Львівські священики та вчителі останньої чверті XVI – першої третини XVII ст. *Успенське братство: його роль в українському національно-культурному відродженні: доповіді і повідомлення наукової конференції* (с. 12–23). Львів.
- Мицько, І.** (1998). *Святоуспенська Лавра в Уневі (кінець XIII ст. – кінець XX ст.)*. Львів: Свічадо.
- НБЛНУ – Наукова бібліотека Львівського національного університету ім. І. Франка.
- Никодим, (Милаш).** (1911). *Правила (CANONES) Православної церкви* (Т. 1–2; Т. 1). Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургской духовной академии.
- НМЛ – Національний музей у Львові ім. Андрея Шептицького.
- Петрушевич, А.** (1868). *Акты, относящиеся к истории Южнозападной Руси*. Львовь: Въ типографіи Ставропігійского Института.
- Петрушевич, А.** (1874). *Сводная галицко-русская летопись съ 1600 по 1700 г.* Львовь: Зъ печатнѣ Института Ставропігійского.
- Слободян, В.** (2014). Добрянський монастир Вознесення Господнього (XVII ст. – початок XX ст.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, 17–18, 154–186.
- Стецик, Ю.** (2014). *Василіанські монастирі Перемишльської єпархії (кінець XVII–XVIII ст.)*. Дрогобич: Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
- Стецик, Ю.** (2020). Окружний лист протоігумена Йосифа Моргульця (15.11.1778). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 3/45, 23–34.
- Сыцинский, Е.** (1891). Матеріали для історії монастирей подольской єпархы. *Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета*, 5, 209–244.
- ЦДІА України у Львові – Центральний державний історичний архів України, м. Львів.
- Шкраб'юк, П.** (2002). *Крехів: дороги земні і небесні*. Львів: Місіонер.
- Вагаґcz, S.** (1855). *Pamiętnik dziejów Polskich*. Lwów: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Вагаґcz, S.** (1882). *Pamiętki Buczackie*. Lwów: Druk. «Gazety narodowej».

- Czapliński, W., & Długosz, J.** (1976). *Życie codzienne magnaterii polskiej w XVII wieku*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Krochmal, J.** (1989). Przemyskie testamenty staropolskie. *Rocznik Historyczno-Archivalny*, 6, 133–160.
- Lorens, B.** (2016). Monaster Bazyliański w Hoszowie w XVIII wieku. *Karpati: людина, етнос, цивілізація*, 6, 17–26.
- Łoziński, W.** (1902). *Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII wieku*. Lwów: Księgarnia H. Altenberga.

References

- Almes, I.** (2017). Lectio Orthodoxorum: Knyzhkovi zibrannia pravoslavnykh monastyriiv Lvivskoi yeparkhii naprykintsi XVI – u XVII st. [Lectio Orthodoxorum: Book collections of Orthodox monasteries of the eparchy of Lviv at the end of the 16th – in the 17th cent.]. *Kyivska Akademiia – Kyiv Academy*, 14, 115–149 [in Ukrainian].
- Vinnychenko, O.** (2010). Pobožni zapysy i poriatunok dushi v mentalnosti rannomodernoi liudyny (na materiialakh shliakhetskykh zapovitiv pershoi polovyny XVIII st.) [Religious consciousness and notions of salvation in the early modern period (on the basis of written records of the ruthenian nobility – during the first half of the 18th cent.)]. *Naukovi zapysky UKU. Istoriiia – UCU scientific notes. History*, 1, 51–65 [in Ukrainian].
- Horin, S.** (2013). *Monastyri Lutsko-Ostrozkoj yeparkhii kintsia XV – seredyny XVII st.: funkcionuvannia i mistse u volynskomu sotsiumi* [Monasteries of the eparchy of Lutsk-Ostroh in the end of the XV – middle of the XVII cent.: functioning and place in the Volyn society]. Kyiv: Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia» [in Ukrainian].
- Dukh, O.** (2017). *Prevelebnii panny: Zhinochi chernechi spilnoty Lvivskoi ta Peremyshl'skoi yeparkhii u rannomodernyi period* [The Venerable Ladies: Female Monastic Communities of Lviv and Przemyśl Eparchies in the Early Modern Period]. Lviv: Vydavnytstvo UKU [in Ukrainian].
- Kmet, V.** (2001). Lvivskiy yepyskop Yeremiia (Tysarovskiy) u «Zhyttie-pysakh» suchasnyka [Jeremiah (Tisarovsky) Bishop of Lviv in the "Biographies" of a contemporary]. *Naukovi zoshyty Istorychnoho fakultetu Lvivskoho derzhavnoho universytetu – Scientific notes of the Faculty of History of Lviv State University*, 4, 69–79 [in Ukrainian].
- Kmet, V.** (1998). Monastyr sv. Onufriia Velykoho u Lvovi [Monastery of St. Onuphrius the Great in Lviv]. *Nad Buhom i Narvoiu – Over Bug and Narva*, 3–4, 12–16 [in Ukrainian].

- Kohutiak, M.** (Ed.). (2015). *Velykyi Skyt u dokumentakh i materialakh XVII–XXI st. [The Great Skete in the documents and materials of the XVII–XXI centuries]*. (Vol. 2). Ivano-Frankivsk: Manuskrypt-Lviv [in Ukrainian].
- LNNBU – Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy im. Vasylia Stefanyka [Lviv National Scientific Library of Ukraine named after Vasyl Stefanyk] [in Ukrainian].
- Mytsko, I.** (1996). Lvivski sviashchenyky ta vchyteli ostannoï chverti XVI – pershoï tretyny XVII st. [Lviv priests and teachers of the last quarter of the XVI – first third of the XVII cent.]. *Uspenske bratstvo: yoho rol v ukrainskomu natsionalno-kulturnomu vidrodzhenni: dopovidi i povidomlennia naukovoï konferentsii – The Assumption Brotherhood: its role in the Ukrainian national and cultural revival: reports and announcements of the scientific conference* (pp. 12–23). Lviv [in Ukrainian].
- Mytsko, I.** (1998). *Sviatouspenska Lavra v Unevi (kinets XIII st. – kinets XX st.) [Univ Holy Dormition Lavra (end of the 13th century – end of the 20th century)]*. Lviv: Svichado [in Ukrainian].
- NBLNU – Naukova biblioteka Lvivskoho natsionalnoho universytetu im. I. Franka [Scientific Library of Ivan Franko National University of Lviv] [in Ukrainian].
- Nikodim, (Milash).** (1911). *Pravila (CANONEΣ) Pravoslavnoy tserkvi [Rules (CANONEΣ) of the Orthodox Church]*. (Vol. 1). Sankt-Peterburg: Izdatelstvo Sankt-Peterburgskoy dukhovnoy akademii [in Russian].
- NML – Natsionalnyi muzei u Lvovi imeni Andreia Sheptytskoho [Andrey Sheptytsky National Museum in Lviv] [in Ukrainian].
- Petrushevich, A.** (1868). *Akty otnosyashchiesya k istorii Yuzhnozapadnoy Rusi [Acts relating to the history of Southwestern Russia]*. Lvov: V tipografii Stavropigiyetskogo Instituta [in Russian].
- Petrushevich, A.** (1874). *Svodnaya galitsko-russkaya letopis s 1600 po 1700 g. [Consolidated Galician-Russian Chronicle from 1600 to 1700]*. Lvov: Z pechatni Instituta Stavropigiyetskogo [in Russian].
- Slobodian, V.** (2014). Dobrianskyi monastyr Voznesennia Hospodnoho (XVII st. – pochatok XX st.) [Monastery of the Ascension in Dobryany (XVII cent. – early XX cent.)]. *Drohobyskyi kraieznavchyi zbirnyk – Drohobych Regional Studies*, 17–18, 154–186 [in Ukrainian].
- Stetsyk, Yu.** (2014). *Vasylianski monastyri Peremyshl'skoi yeparkhii (kinets XVI–XVIII st.) [Basilian monasteries of the Eparchy of Peremyshl (late 17th – 18th centuries)]*. Drohobych: Vydavnychi viddil Drohobyskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

- Stetsyk, Yu.** (2020). Okruzhnyi lyst protoihumena Yosyfa Morhultsia (15.11.1778) [District Letter of the Proto-Hegumen Joseph Morgulets (15.11.1778)]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya Istoriiia – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 3/45, 23–34 [in Ukrainian].
- Sytsynskiy, Ye.** (1891). Materialy dlya istorii monastyrey podolskoy eparkhy [Materials for the history of the monasteries of the eparchy of Podilla]. In N.I. Yavorovskiy (Ed.), *Trudy Podolskogo eparkhialnogo istoriko-statisticheskogo komiteta – Researches of the Podilsk Eparchial Historical and Statistical Committee*, 5, 209–244 [in Russian].
- TsDIA Ukrainy u Lvovi – Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv [Central State Historical Archive of Ukraine, Lviv] [in Ukrainian].
- Shkrabiuk, P.** (2002). *Krekhiv: dorohy zemni i nebesni [Krekhiv: earthly and heavenly roads]*. Lviv: Misioner [in Ukrainian].
- Barącz, S.** (1855). *Pamiętnik dziejów Polskich [Diary of Polish history]*. Lwów: Zakład Narodowy im. Ossolińskich [in Polish].
- Barącz, S.** (1882). *Pamiętki Buczackie [Sights in Buchach]*. Lwów: Druk. «Gazety narodowe» [in Polish].
- Czapliński, W., & Długosz, J.** (1976). *Życie codzienne magnaterii polskiej w XVII w. [Everyday life of the Polish magnates in the 17th cent.]*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy [in Polish].
- Krochmal, J.** (1989). Przemyskie testamenty staropolskie [Przemyśl Old Polish wills]. *Rocznik Historyczno-Archiwalny – Historical and Archive Yearbook*, 6, 133–160 [in Polish].
- Lorens, B.** (2016). Monaster Bazyliański w Hoszowie w XVIII w. [Basilian Monastery in Hoshiv in the 18th cent.]. *Karpaty: liudyna, etnos, tsyvilizatsiia – The Carpathians: populace, ethnos, civilization*, 6, 17–26 [in Polish].
- Łoziński, W.** (1902). *Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI i XVII w. [Lviv patrician and burghers in the 16th and 17th centuries]*. Lwów: Księgarnia H. Altenberga [in Polish].

Стаття надійшла до редакції 19.10.2020 р.